

Даниленко Олександр (м. Київ)

Доктор історичних наук, доцент кафедри української історії та етнополітики Київського національного університету імені Тараса Шевченка.

**ДМИТРО РОЗОВИК, ОЛЕСЯ РОЗОВИК. ПЕРЕСЕЛЕНСЬКИЙ
РУХ В УКРАЇНІ: ДРУГА ПОЛОВИНА XVI СТ. — 1930-ТІ РОКИ /
МОНОГРАФІЯ. — 2-ге ВИД., ВИПР. І ДОП. — ВІННИЦЯ:
НІЛАН-ЛТД, 2013. — 406 с.**

Територія України — це переважно благодатні, родючі чорноземи, які вважаються одними з найкращих у світі. Саме тому Україна була і залишається привабливою для багатьох племен і народів, неодноразово зазнавала експансії з боку ближніх і дальніх сусідів. Відповідно і внутрішнє становище в Україні далеко не завжди було стабільним, спокійним і мирним. Значною мірою в силу зовнішніх причин доволі високою залишалась соціальна мобільність населення. Бездержавна Україна не могла захистити свою територію і свій народ від адміністративного тиску владних структур держав, що колонізували українські землі. Українське населення змушене було мігрувати як всередині України, так і за її межі.

Темі українського переселенського руху впродовж останніх років присвячені десятки наукових праць. Їх вирізняє змістова наповненість, джерельна база, регіональні відмінності, напрямки переселенського руху. Окремі аспекти теми висвітлюють М. Марунчак, М. Якименко, В. Сергійчук, Я. Бойко, Д. Білий, В. Вергунов, А. Коцур, В. Коцур, А. Дзагалов та інші. Водночас комплексного висвітлення теми донині не було зроблено. В цьому сенсі вигідно відрізняється від попередніх праць книга Д. Розовика і О. Розовик «Переселенський рух в Україні: друга половина XVI ст. — 1930-ті роки», яка щойно побачила світ. Рецензована монографія складається із семи розділів, додатків та іменного покажчика. Робота базується на широкій науковій базі: використано фонди центральних (ЦДАВО України, ЦДАГО України, ЦДІАК України) та державних обласних (Київської, Житомирської, Одеської, Полтавської, Харківської, Хмельницької, Чернігівської областей) архівів, а загалом список використаних джерел та літератури нараховує 359 позицій. В історіографічному огляді, який подається як перший підрозділ першого розділу «Історіографія, джерельна база та методологія дослідження», стисло аналізується російська, українська, радянська історіографія, пов'язана з проблемою переселенського руху.

В монографії докладно висвітлюються за географічно-хронологічним принципом причини, витоки і напрямки переселенських рухів, вказу-

ються основні етапи, аналізуються обставини переселення і освоєння нових територій українцями протягом зазначеного періоду. Автори акцентують на труднощах і проблемах, з якими стикались українці в нових обставинах перебування, висвітлюють процес перемішування осіб різноетнічного походження і явище «поверненства», а також зазначають наслідки переселення в той чи інший регіон як для новоприбулих, місцевого населення, так і для країни в цілому. Наголошується на існуванні законодавчих норм, пов'язаних з освоєнням нових територій, державного регулювання в сфері міграції населення, різноманітних стимулів для зміни місця проживання, наданні різнопланової допомоги переселенцям, фінансових дотацій тощо.

Розглядаються також етнонаціональні та демографічні процеси на українських землях в різні історичні епохи та їхні впливи на настрої населення. Монографія наповнена фактологічним матеріалом, наводиться велика кількість обчислень, статистичних даних, які порівнюються і аналізуються авторами, що свідчить про їх ретельну наукову і творчу роботу. Дослідники вміщують в тексті таблиці, які є достатньо наочними для читача і полегшують сприйняття матеріалу.

Основна увага в монографії відводиться переселенському руху за часів радянської влади — V розділ («Наростання аграрної кризи в УСРР у 1920-х роках і заходи радянських органів влади щодо її подолання») — є найбільшим і нараховує 117 сторінок. Детально показано причини переселень, їх напрямки, створення нових владних структур (комісій та комітетів різного рівня), відтворено законодавчу базу щодо переселенських ініціатив та їх обмеження тощо. Не залишилась поза увагою і трагічна сторінка в історії українського народу — голодомор-геноцид 1932–1933 рр., наслідком якого стало спустошення значної частини українських земель і переселення сюди тисяч вихідців з Білорусії та Росії.

Об'ємним і змістовним є підрозділ 5.3, проте з не досить вдалою назвою «Переселення національних меншин у республіканський і Всесоюзний колонізаційний фонд», в якому подаються історичні відомості про розселення, державне впорядкування, причини переселення та міграцій громадян єврейського, польського, німецького, молдавського, болгарського, циганського та ін. походження. Звертає на себе увагу також цінна інформація про переселенців в Україну з-за меж тодішнього СРСР — з Канади, США, Голландії, Швеції.

Велика увага в дослідженні відводиться розгляду важливого питання щодо культурно-освітньої сфери та особливостей її функціонування у нових місцях поселення, чому присвячено окремий підрозділ 7.2. В ньому зроблено огляд діяльності зі створення освітніх закладів (початкового та професійного рівнів) та культурних установ, бібліотек, налагодженню видавничої діяльності, публікації книжок та періодичної преси та ін.

Робота містить іменний покажчик не тільки із зазначенням сторінок, а і з коротким біографічним поясненням щодо конкретної особи. Безумовно позитивною і надзвичайно цінною є наявність в монографії поданих наприкінці додатків — друкованих джерел, фотодокументів, картосхем.

Рецензована праця не позбавлена і деяких недоліків. Можливо, авторам варто було б звернути більше уваги на праці представників української емігрантської наукової спільноти. Дещо випадають із загальної канви монографії занадто лаконічні підрозділи 2.4 («Переїзд у Забайкалля і Далекий Схід») і 3.3 («Переїзд українців на Поволжя, Урал і Середню Азію») кожний обсягом близько 2-х сторінок (для порівняння: підрозділ 2.1 («Переселення українців в межах етнічних земель») нараховує понад 14 сторінок, а 3.4 («Пореформене переселення українців у Сибір, Далекий Схід і Казахстан») — 20 сторінок). В тексті зустрічаються повтори у судженнях та висновках. Хронологічні рамки роботи обмежуються другою половиною XVI ст. — 1930-ми рр., хоча в V розділі автори наводять документи та статистичні дані і про 1940-і рр.). Дещо дискусійно (зважаючи на зміст дослідження) може сприйматись назва монографії («...в Україні», чи «...з України», чи «...в Україну?»), оскільки в тексті йдеться не тільки про внутрішню міграцію українського населення в межах українських етнічних земель, а й про переселення українців на Кавказ, в Казахстан чи на Далекий Схід, а подекуди — і про переселення інонаціональних громадян на українські землі. Варто було б зазначити в роботі, що йдеться про підросійську, а не всю Україну. Адже західноукраїнські землі залишилися поза увагою авторів. Відсутність висновків в окремих підрозділах автори намагались компенсувати загальним висновком, який вмістився на 4 с., але половина тексту в ньому чомусь присвячена аналізу ситуації в Україні після проголошення незалежності.

Незважаючи на вказані недоліки, монографія Д. Розовика і О. Розовик «Переселенський рух в Україні: друга половина XVI — 1930-ті роки» є цілісним, ґрунтовним, широко документованим, що дуже важливо і цінно, науковим дослідженням; основні положення підтверджені джерелами, значна частина яких вводиться до наукового обігу вперше. Рецензоване видання заслуговує позитивної оцінки і рекомендації для ознайомлення широкому загалу читачів, а також для використання в навчально-виховному процесі, подальшій науковій розробці теми.